

О.П. Хохліна
д-р психол. наук, професор
(Національний авіаційний університет, Україна)

Смисл життя фахівців авіаційної галузі в аспекті безпеки професійної діяльності

У доповіді розглядається проблема смислу життя фахівців авіаційної галузі в аспекті забезпечення безпечної професійної діяльності. Розкривається суть смислу життя як психологічного феномену, визначаються його складові та їх значення для розвитку особистості та досягнення ефективної діяльності загалом та в екстремальних професіях зокрема.

Важливою психологічною передумовою ефективної професійної діяльності фахівця (в тому числі й авіаційної галузі) та задоволеності від її результатів є знайдений суб'єктом смисл життя. Проблема смислу життя як психологічного феномену розглядається у зв'язку з проблемою акме - верхнього та повноцінного розвитку людини, особистісного зростання, реалізації індивідуальності, здібностей, забезпечення нормального, продуктивного життя та досягнення нею щастя. На з'ясування суті зазначеного явища та його особливостей щодо здійснення ефективної та безпечної діяльності фахівців авіаційної галузі, яка відноситься до екстремальних, і спрямовувалось наше теоретичне дослідження, результати якого наводимо у доповіді.

Смисл життя (СЖ) у психології розглядається як головне смислове утворення особистості, як цілісне уявлення людини про своє призначення, про фундаментальні основи власного буття, про сутнісно значущі цінності (Т.М. Титаренко) [6]; як відображення у свідомості суб'єкта особливостей ієрархії цільових установок життя та діяльності, які стали для нього життєво значущою цінністю вищого порядку (Б.Е. Чудновський) [7].

СЖ як психологічний феномен – це смисл власного життя людини, на відміну від його розуміння як смислу життя взагалі – буття, існування (І.П. Манюха) [5]. Водночас відмічається, що СЖ, будучи особистісним утворенням, за своєю суттю є певною мірою надіндивідуальним, що пов'язує життя індивіда з суспільством, яке підкоряє його, але підкоряє таким чином, що ця підпора стає виявом її свободи (М.М. Рубінштейн) [3]. СЖ набуває вигляду етичного закону, обов'язку, який доведено до повноти розуміння вищого блага. Саме СЖ надає індивіду орієнтир добровільного самопідкорення етичному закону (І. Кант) [3].

Якщо розглядати СЖ з огляду його місця у психіці, то він відноситься до особистісних властивостей, а саме до спрямованості особистості як системи спонукань, що визначає вибірковість відношень та активності людини; спрямованість показує, чому людина так чи інакше ставиться та діє, і отожднюється з її мотиваційною сферою. На змістову сторону всієї

спрямованості (як і особистості загалом) впливає така її складова, як ціннісні орієнтації, суть яких і складає СЖ.

Водночас СЖ – це не лише цінність, майбутня ціль, породжена мотивом, а й переживання цієї цінності, переживання у процесі реалізації мотива; СЖ – це не лише майбутнє, не лише перспектива, а й оцінка досягнутого власними силами за важливими для особистості критеріями (К.О. Абульханова-Славська, Д.О. Леонтьєв, Б.Е. Чудновський) [1,4,7]. Таким чином, переживання є індикатором наявності смислу життя, що виявляється у задоволеності життям, досягненнями, відчуттям щастя.

Водночас доводиться, що не будь-який смисл життя має позитивне значення для найвищого рівня досягнень, а лише оптимальний, який являє собою органічне сполучення життєвої цілі, що задовольняє людину, та задоволення від процесу та результатів її реалізації; який є гармонійною структурою смисложиттєвих орієнтацій, що суттєво позначається на високій успішності діяльності, максимальному розкритті здібностей та індивідуальності людини, її емоційному комфорті (Б.Е. Чудновський) [7].

СЖ є структурним явищем. Він, як смислова сфера особистості, є ієрархією «великих» та «малих» смислів (Б.Е. Чудновський). Таке розуміння будови СЖ є найбільш значущим та вживаним для його розгляду в аспекті ефективної трудової діяльності, зокрема фахівців екстремальних професій, до яких відносяться й фахівці авіаційної галузі. При цьому професійна діяльність розглядається не лише як сфера розгортання СЖ людини; вона є вагомим його компонентом [7].

Отже, СЖ складають «великі» й «малі» смисли, яким відповідають, за В.Г. Асєєвим, цінності-ідеали та цінності-необхідності [2]. Цінності-необхідності – це звичайні, рутинні, низькозначущі смислові установки; за Б.Е. Чудновським, це - малі смисли. Вони стосуються діяльності у межах звичайних можливостей людини, стосуються задоволення повсякденних потреб та пов'язані з незначними функціональними навантаженнями й обходяться людині «відносно дешево». Зважаючи на зазначені характеристики, такі цінності не передбачають значних досягнень і мають незначний розвивальний ефект.

Цінності-ідеали – це високозначущі установки, мрії; за Б.Е. Чудновським, - це великі смисли, що стосуються сфери вищих досягнень людини в роботі та життєдіяльності загалом і мають значний розвивальний ефект. Водночас відмічається, що реалізація таких цінностей вимагає значних функціональних, матеріальних і часових витрат; їх актуалізація і підтримання викликають значне функціональне навантаження та напруження; це те що «дорого обходиться», є «предметами розкоші». Цінності-ідеали – це також зона високого ризику, коли підвищується ймовірність зриву, суттєвого зниження рівня досягнень, демобілізації виникнення психологічних бар'єрів, страху перед неуспіхом та ін. Надмірне, систематичне, регулярне навантаження при їх реалізації призводить, таким чином, до деструктивних наслідків для здоров'я та психіки. Характеризуючи цю групу цінностей у структурі смислу життя, В.Г. Асєєв вводить поняття сфери межових можливостей (або межової зони можливостей), пов'язаної з зоною ризику[2].

У кожної людини у СЖ поєднуються обидві групи цінностей, оскільки вона не може жити лише цінностями-ідеалами, але вона не може жити й лише цінностями-необхідностями. Цінності-необхідності реалізуються як поточні, актуальні; цінності-ідеали – як перспективні, вони є своєрідним смисловим резервом, потенціалом, «світлим вогником надій і впевненості в майбутньому» [2]. Аналіз же змісту професійної діяльності в авіаційній галузі свідчить про те, що її виконання пов'язується значною мірою з цінностями-ідеалами – високозначущими установками, реалізація яких потребує значного функціонального навантаження.

Зазвичай у більшості випадків людина уникає постановки високозначущих, але важких для досягнення, цілей і задач; та й відносно них можуть формуватися важкоусвідомлювані психологічні бар'єри. Вона свідомо чи несвідомо враховує ймовірність межової зони можливостей та зони високого ризику й розгортає свої вищі досягнення в оптимальній зоні. А тому більш правильно буде сказати, що її досягнення – не максимальні, а оптимальні, які не торкаються межової зони можливостей [2].

У такому разі постає питання: як бути, коли важливо орієнтувати суб'єкта на максимально високий рівень досягнень, та й ще при виконанні діяльності в екстремальних умовах? Відмічається, що реалізація цінностей-ідеалів високої значущості має підводити суб'єкта до зони ризику, межової зони можливостей, але свідомо не входить в неї [2]. Щодо діяльності фахівців екстремальних професій можемо стверджувати, що акцент необхідно робити на ретельній їх підготовці, щоб забезпечити гарантію високого успіху виконання трудових завдань, певною мірою переводячи межову для суб'єкта зону можливостей в оптимальну. Також, розглядаючи проблему СЖ фахівців авіаційної галузі загалом, слід навести й відмічену у працях Б.Е. Чудновського закономірність: «екстремальність» професії сприяє філософському ставленню суб'єкта до життя, більш глибокому розумінню життєвих цінностей, прагненню до самоудосконалення; «екстремальність» професії, на його думку, може бути й фактором становлення у фахівця оптимального СЖ [7].

Таким чином, смисл життя займає вагомe місце серед психологічних чинників забезпечення безпечної професійної діяльності фахівців в авіаційній галузі; але й сама діяльність фахівців екстремальної професії може бути як фактором, так і вагомою складовою у них смислової сфери особистості.

Список літератури

1. Абульхана-Славская К.А. Стратегия жизни / Абульханова-Славская К.А. – М.:Мысль, 1991. – 300 с.
2. Асеев В.Г. Особенности структурного строения смысловой системы личности./Асеев В.Г.// Смысл жизни и акме: 10 лет поиска. В 2-х ч. / Под ред. А.А.Бодалева, Г.А.Вайзнер и др. Ч.1. – М.: Смысл, 2004. – С.35-41.
3. Кацшина И.А. Смысл жизни как объект психологического исследования/ Кацшина И.А.// Смысл жизни и акме: 10 лет поиска. В 2-х ч. / Под ред. А.А.Бодалева, Г.А.Вайзнер и др. Ч.1. – М.: Смысл, 2004. – С.50-55.
4. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Леонтьев Д.А. – М.: Смысл, 2007. – С.247.

5. Маноха І.П. Смысл життя як психологічний феномен / Маноха І.П. // Основи психології / За заг. ред. О.В.Киричука, В.А.Роменця. – К.: Либідь, 1995. – С.373-376.
6. Титаренко Т.М. Сучасна психологія особистості / Титаренко Т.М. – К.: Каравелла, 2013. – С.123-128.
7. Чудновский Б.Э. Проблема оптимального смысла жизни / Чудновский Б.Э. // Смысл жизни и акме: 10 лет поиска. В 2-х ч. / Под ред. А.А.Бодалева, Г.А.Вайзнер и др. Ч.1. – М.: Смысл, 2004. – С.6-22.